

TALLER TEMÀTIC: ARQUITECTES DE CAPÇALERA (AC)

Primer semestre: **TTAC1**_ OFICINA D'ATENCIÓ A LA CIUTADANIA

Segon semestre: **TTAC2**_URBANISME TÀCTIC

Departaments Implicats: PA, UOT, TA i ETSAB

Professor i professora Coordinadors del Taller: TTAC1: Ibon Bilbao +Zaida Muxi / TTAC2: Josep Bohigas +Zaida Muxi

Professorat taller: Ibon Bilbao (PA) + Josep Bohigas (PA) + Zaida Muxi (UOT)

Professor convidat: Ignacio Paricio (TA). Catedràtic Emèrit

Professor i professora Coordinadors dels Seminaris: TTAC1: Jordi Franquesa (UOT) / TTAC2: Sandra Bestraten (ETSAB)

PRESENTACIÓ

Arquitectes de capçalera (AC) neix al 2013 a partir de la reclamació d'estudiants i professors i professores de **l'ETSAB** d'un programa acadèmic més diversificat i atent a les realitats socials. Treballant des de l'habitatge col·lectiu a la ciutat existent, pretén apropar la figura de l'arquitecte a la ciutadania, atendre les seves necessitats, i demostrar que seguim sent útils per a la societat en plena crisi econòmica i social. La ciutat del futur és la ciutat del present i, per tant, el treball s'ha de centrar sobre "els que hi són".

Per una banda, reivindiquem el paper dels arquitectes com agent social, de interlocució, amb coneixements tècnics però alhora sensibles amb el teixit social, i per altra, completar la formació de les futures i futurs arquitectes atenent a noves necessitats metodològiques i de contingut. L'oportunitat que hem tingut aquest curs 2017-18 de construir una línia de treball que va començar amb el **WAC17**, Workshop AC del Summer School, mes els dos Tallers Temàtics **TTAC1** i **TTAC2** dins de la oferta acadèmica de la ETSAB, ha estat fonamental per corroborar l'enorme potencial i complementarietat del curs dins del currículum escolar. Però també ha estat important per comprometre'ns en l'atenció continua amb els veïns i veïnes, els territoris, les recerques i els projectes que AC posa sobre la taula i que d'alguna manera, pretén portar-los més enllà de les bones intencions.

AC proposa una fórmula que construeix un camí de **compromís** de l'acadèmic a lo real i que es completa amb l'Oficina d'Atenció a la Ciutadania (OAC) i el futur curs de PFG/TFG, on d'una manera decidida, es conforma com la plataforma adequada per avançar en els plans estratègics i els projectes específics que se'n derivin.

WAC + TTAC1 + TTAC2 + OAC + PFG/TFG= Pla Estratègic / Projectes Específics

Els estudiants poden completar tota la fórmula o participar en alguna de les parts. És una investigació intensa i completa en la qual cada un dels estadis presenta un compromís docent articulats i ben delimitats. El WAC és l'oportunitat d'arribar a la zona d'estudi amb intensitat. Els contactes, les complicitats i temes d'interès nascuts en ell seran el punt de partida del Taller Temàtic TTAC1 i el desenvolupament d'aquest serà l'inici del Taller Temàtic TTAC2. Mentrestant, l'Oficina AC es desenvoluparà simultàniament en els dos tallers. S'organitzarà un equip reduït d'arquitectes i estudiants ETSAB en conveni amb l'administració, el CCD-UPC i la fundació suïssa e-Land. Això permetrà la captació de casos d'estudi amb presència i atenció continuada en el territori. L'oficina i els Tallers compartiran documentació, permetent que cada un desenvolupi la recerca o la resolució concreta de projectes de forma autònoma però complementària. L'oficina també pot ser l'oportunitat de convertir un treball desenvolupat per un estudiant des del PFG en el seu primer encàrrec professional.

Els dos tallers són contigus i complementaris.

Al **TTAC1** es consolida el contacte directe amb el lloc, els seus habitants i les seves aspiracions, també s'incorporaran mètodes no convencionals d'anàlisi, realitzant accions amb la participació dels estudiants i els habitants. La metodologia de treball sobre l'existent i el contingut comença pel reconeixement de la realitat complexa que s'articula al voltant de l'habitant.

Descrivim un coneixement que creix de **DINS A FORA**: primer l'habitant, després casa seva, el seu edifici i comunitat, el seu carrer, el seu barri i el territori.

L'objectiu és generar noves cartografies dels seus hàbitats, conflictes, potencialitats i amenaces que, associades transversalment, han de conduir les diagnòsics precises i les accions transformadores. L'ordre en què es produeixen són part de la tàctica i de l'estratègia.

Al **TTAC2** es pretén seguir projectant una transformació viable i visible del barri, amb un coneixement directe de la realitat social i física. Per fer-ho, proposem actuar aprofundint i aprofitant les eines de "**l'Urbanisme Tàctic**" que ens permeti generar un espai de prova urbana amb les temàtiques detectades en la diagnòsica i els projectes del primer semestre.

El compromís del taller és analitzar, planificar, projectar, construir, experimentar i treure'n conclusions, d'una acció espontània d'urbanisme efímer.

Temàtiques tals com **l'habitatge, la rehabilitació, la gentrificació, les infraestructures, els equipaments, la mobilitat, la sostenibilitat, el projecte urbà i l'espai públic, l'arquitectura cooperativa, l'arquitectura i conflicte urbà i social, les lluites veïnals, l'arquitectura efímera, la comunicació, el disseny...** analitzades des de diferents perspectives i escales, amb la intenció d'alterar temporalment el barri on treballem, per obtenir una millor informació i feed back de la ciutadania, abans no es tradueixi en una transformació irreversible.

En un ambient d'hiperactivitat col·lectiva, el taller pretén ser un laboratori d'idees que trenqui la rutina del projecte potenciant l'assaig com una forma natural de treball. D'aquesta manera, s'entén **l'experiència** com a part inseparable del projecte, que ha de servir per corregir i donar continuïtat a la incipient investigació projectual.

La intenció no és promoure la fascinació positivista per les virtuts funcionals i constructives dels elements i els seus acoblaments, juntes o detalls, ni la de difondre una actitud paternalista cap als ciutadans. La principal aspiració és explorar l'interès espacial i experiencial del disseny resultant, que no serà altra cosa que un filtre elemental entre els seus usuaris i la ciutat a través del qual obtenir la major informació i benefici de la seva emergent associació.

OBJECTIUS

OBJECTIUS GENÈRICS

- Promoure una intensa proximitat a les circumstàncies reals dels habitants per poder desenvolupar el projecte completament i en tota la seva complexitat i rigor.
- Entendre l'habitatge col·lectiu com a eix de la vida social de les ciutats i de les persones.
- Assimilar els requisits bàsics d'habitabilitat i els programes bàsics d'habitatge.
- Consolidar els coneixements projectuals dels cursos anteriors iniciant la comprensió del projecte des de la disciplina, sintetitzant en el projecte les especificitats de les altres assignatures.
- Incorporar mirades d'altres disciplines de les ciències socials i ambientals, assegurant la viabilitat dels projectes i assajant metodologies que no son pròpies a l'Arquitectura.
- Practicar la comunicació del projecte arquitectònic en totes les seves vessants; oral, escrita, gràfica i en models de representació.

Pel que fa a la ciutadania.

- Concebre el projecte sobre les formes d'habitar col·lectives i la revalorització dels vincles d'identitat ciutadana com el component principal de la Ciutat.
- Posar en valor models de cooperació en què l'aprenentatge de l'arquitectura intervé directament en accions dirigides per i des de la ciutadania.

Pel que fa als barris

- Alinear-nos amb els agents que ja operen al barri i posar-nos a la seva disposició per aconseguir generar equips multidisciplinars que puguin oferir solucions més completes i integrals a situacions complexes.

Pel que fa a les escoles d'arquitectura

- Oferir una metodologia de treball que dona resposta a la realitat social, econòmica i disciplinar, aportant un valor afegit al currículum docent de l'escola.
- Potenciar el vincle universitat-societat, tan necessari per garantir una transferència bidireccional de valors i coneixements.
- Disposar d'un instrument metodològic capaç de penetrar en la realitat oculta darrera de les façanes.
- Entendre l'experiència com un ingredient important per a la formació intel·lectual de futurs arquitectes i arquitectes.

Pel que fa a la pràctica professional

- Obrir i visibilitzar nous i diferents camins professionals.
- Entendre el projecte des de les eines disciplinàries de la professió i, en particular, des de l'atenció a l'usuari i les seves circumstàncies. Contextualitzar-lo en el seu lloc, en el seu sentit més ampli, considerant les noves formes d'allotjament.

Pel que fa a l'habitatge col·lectiu i la ciutat

- Partint de la premissa de que "Tot és habitatge", dibuixar una ciutat que mai s'ha dibuixat, amb esforç cartogràfic des de dins (habitants) cap a fora (ciutat) en lloc de l'habitual "fora a dins".
- Descobrir la ciutat com a conjunt de moviments i connexions descrites des de la realitat de l'usuari.
- Prendre decisions de com transformar la ciutat posant en el centre la realitat de les persones que l'habiten: **l'Arquitectura com a Servei Públic**.
- Implementar "l'Urbanisme Tàctic", una experiència a escala 1:1 que a través d'intervencions de petita escala i baix pressupost aconsegueix un destacat impacte sobre l'Habitatge Col·lectiu i l'Espai Públic. Permet obtenir una informació més exacta i contrastada prèvia a la presa de decisions definitives.

Pel que fa a la inclusió i la perspectiva de gènere

- Aproximar-se a les persones reals d'un territori per entendre la no universalitat de les experiències ni necessitats.
- Entendre que els rols de gènere condicionen a homes i dones de manera diferent i que, en general, la ciutat i l'habitatge han estat pensades sense incorporar les necessitats del rol de gènere femení.

OBJECTIUS ESPECÍFICS

- Capacitat per obtenir informació i dades referents a formes de vida a través del contacte directe amb l'usuari.
- Coneixement dels mètodes d'estudi de les necessitats socials, qualitat de vida, habitabilitat i programes de l'habitatge.
- Coneixement dels mètodes d'estudi dels processos de cartografia, simbolització, funcions pràctiques i ergonòmiques.
- Coneixement adequat de l'ecologia, sostenibilitat, principis de conservació de recursos energètics i mediambientals.
- Capacitat d'aplicar normes i ordenances urbanístiques.
- Capacitat de dissenyar projectes d'edificació d'habitatges i d'equipaments prenent les persones com l'eix d'intervenció
- Capacitat de dissenyar projectes d'urbanització i de remodelació de barris prenent a les persones com l'eix d'intervenció
- Capacitat per a realitzar projectes de seguretat, evacuació i protecció en immobles
- Aptitud per resoldre el condicionament ambiental passiu, inclòs l'aïllament tèrmic acústic, el control dinàmic, el rendiment energètic i la il·luminació natural.
- Coneixement adequat de les tradicions arquitectòniques, urbanístiques i paisatgistes de la cultura occidental, així com els seus fonaments tècnics, climàtics, econòmics, socials i ideològics.
- Coneixement adequat de la relació entre els patrons culturals i les responsabilitats socials de l'arquitecte.
- Coneixement de l'anàlisi de viabilitat i la supervisió i coordinació de projectes integrats.
- Capacitat per intervenir, conservar, restaurar, rehabilitar el patrimoni construït.

CONTINGUT

Es proposa treballar als successius cursos en el marc general del **riu Besós**, i les ciutats del seu entorn (Barcelona, Montcada i Reixach, Santa Coloma de Gramenet, Sant Adrià del Besós i Badalona). El motiu es evident: **16 dels 25 barris mes vulnerables de tota l'Àrea Metropolitana estan concentrats en el eix Besós**. AC pretén treballar allà on pot ser mes útil en un intercanvi de gran potencialitat acadèmica.

En el present curs 2017-2018 estem treballant al **barri de Safarejos de Santa Coloma de Gramenet**. Considerem que té les condicions idònies que ens permeten plantejar accions a moltes escales. És un territori que ocupa una part central del Territori Besós, i a la vegada es troba excèntric de la seva ciutat Santa Coloma de Gramenet. L'àrea es troba, en aquest moment, en una certa indefinició urbanística. Ha estat prevista com una AREE i el projecte es troba detingut a l'espera de decisions polítiques, tant d'escala local com supralocal.

Els propers cursos es desenvoluparan en el **barri de Raval Nord de Santa Coloma (2018-19), en La Mina de Sant Adrià (2019-20) i en la Muntanyeta de Montcada i Reixac (2020-21)**. Barris que, per diferents motius, tenen alts graus de vulnerabilitat social i física, i on a través de unes accions coordinades, enllaçades en la Agenda Besòs del Consorci del Besòs (dirigit per la professora de la ETSAB, Carme Ribas), pot suposar un primer pas cap a la integració i recuperació d'uns territoris fràgils i amb una gran potencialitat. Barcelona té dos rius, però sovint, ha mirat (en termes d'inversions) cap al Llobregat. Ara toca atendre el Besòs com una nova centralitat metropolitana, reconeixent el mosaic que formen els seus barris.

ESTRUCTURA

TTAC1. Primer semestre Curs 2018-2019. Horari: **Tardes**

Curs TTAC1		
	dimarts	dijous
setmana 1	Presentació del taller. Introducció de tema i lloc. Explicació de l'abast del WAC . Anàlisis planimètric.	Classe sobre eines per a l'observació i recollida de dades. Material per fer la crida a les persones veïnes
setmana 2	Primera visita i recollida de dades visuals. Primers contactes amb associacions i entitats.	Treball de camp- OFICINA OBERTA A LA CIUTADANIA
setmana 3	Presentació de primeres observacions i dades / reajustament del focus d'anàlisi i recollida de dades	Treball de camp- OFICINA OBERTA A LA CIUTADANIA (ES PROPOSARÀ EXTENDRE AL CAP DE SETMANA)
setmana 4	Treball a classe: representació de les dades recollides, i definició de necessitats a les que donar resposta	Entrega etapa: definició del problema i reconeixement del lloc - Cartografies específiques DES DE LA CASA
setmana 5	Treball sobre estratègies	Treball sobre estratègies
setmana 6	Definició de propostes segons estratègies	Entrega d'estratègies i definició de propostes
setmana 7/9	Treball sobre propostes	Treball sobre propostes
setmana 10	Exposició lliurament d'etapa propostes amb veïnat i altres agents. Recollida de comentaris pel treball final	Treball en proposta
setmana 11/13	Treball en proposta	Treball en proposta
setmana 14	LLIURAMENT FINAL	

TTAC2. Segon semestre Curs 2018-2019. Horari: Tardes

Curs TTAC2		
	dimarts	dijous
setmana 1	Presentació del taller. introducció de tema i lloc Anàlisi planimètric. Explicació de l'abast del TTAC 1	Classe sobre eines per a l'observació i recollida de dades. Material per fer la crida a les persones veïnes
setmana 2	Primera visita i recollida de dades visuals. Primers contactes amb associacions i entitats.	Treball de camp- OFICINA OBERTA A LA CIUTADANIA
setmana 3	Presentació de primeres observacions i dades / reajustament del focus d'anàlisi i recollida de dades	Treball de camp- OFICINA OBERTA A LA CIUTADANIA (ES PROPOSARÀ EXTENDRE AL CAP DE SETMANA)
setmana 4	Treball a classe: representació de les dades recollides, i definició de necessitats a les que donar resposta	Entrega etapa: definició del problema i reconeixement del lloc. REFORÇANT EL CONEIXEMENT
setmana 5	Treball sobre estratègies	Treball sobre estratègies
setmana 6	Definició de propostes segons estratègies	Lliurament d'estratègies i definició de propostes
setmana 7/9	Treball sobre propostes	Treball sobre propostes
setmana 10	Exposició lliurament d'etapa propostes amb veïnat i altres agents. Recollida de comentaris pel treball final.	ACCIÓ DIRECTA I URBANISME TÀCTIC.
setmana 11/13	Treball en proposta	Treball en proposta
setmana 14	LLIURAMENT FINAL	

METODOLOGIA

La **metodologia AC** és una fórmula oberta, basada en la realitat de cada cas: la situació de l'usuari, l'emplaçament, els còmplices del projecte, els diferents grups de treball, etc. Té clar el seu punt de partida - l'habitatge des de l'habitar de l'usuari - però no té la certesa de quins seran els següents passos.

La metodologia AC s'adapta a cada barri i a cada curs en funció de la situació que ens trobem. Fins que l'estudiant no entra en contacte amb l'usuari, és a dir, quan el curs ja ha començat, no es coneix la situació real sobre la qual es treballa. Aquesta impossibilitat de planificació necessita d'una sèrie **d'eines** que permetin una reacció ràpida i flexible davant de cada cas.

Passos Metodològics.

1-Selecció de casos a través de: **a)** acords entre l'administració i la universitat, abordant problemes i oportunitats que la ciutat ja ha reclamat; **b)** contacte amb entitats, fundacions, ONGs que operen al barri; **c)** La OFICINA d'ATENCIÓ A LA CIUTADANIA (física o virtual) juntament amb campanyes de carrer.

Aquest primer pas consisteix a establir **CONTACTE amb les persones del barri (els usuaris)**, generant una complicitat entre el grup d'estudiants i els veïns. A aquest efecte es munta una "OFICINA D'ATENCIÓ A LA CIUTADANIA", on els veïns poden apropar-se i plantejar les problemàtiques que considerin a nivell d'habitatge o de barri. En paral·lel, s'entra en contacte amb **associacions i col·lectius del barri**, entenent que ningú coneix millor el lloc que els que ja actuen aquí i ja atenen les diferents sensibilitats del lloc. AC forma part d'un procés que no comença ni acaba amb nosaltres: no hi ha intenció de solucionar-ho tot, sinó de ser un agent actiu més, aportant un coneixement tècnic, professional i rigorós. Per dur a terme aquesta tasca és fonamental comptar amb un equip pluridisciplinar, per això els tallers es recolzen amb aportació d'agents, professionals de diferents camps, persones implicades en cursos anteriors, gent vinculada a l'associacionisme o a l'administració.

2-Cartografies específiques, que van del subjecte (vida, circumstàncies, hàbits, etc), a l'habitatge (espais de l'usuari), a l'edifici (espais de la comunitat, espais de relació), fins abastar la ciutat (moviments, recorreguts, episodis). Paral·lelament també poden aparèixer un altre tipus de cartografies: plànols històrics, hipòtesis de futur, aspectes legals, etc.

Els veïns i veïnes obren les portes de les seves cases als estudiants, que les s'analitzen des del punt de vista de l'habitar. Es realitzen fotografies, dibuixos, replantejaments, vídeos, entrevistes. També s'estudia la relació de l'habitant amb el barri a través dels seus costums, recorreguts i hàbits. En un segon moment, després de l'habitatge, s'estudia l'edifici com a lloc intercanviador entre el privat - la casa - i el públic -la ciutat-, posant especial èmfasi en els espais col·lectius.

AC, amb la col·laboració d'altres disciplines com la **sociologia i antropologia**, desenvolupa unes eines metodològiques pròpies per la presa de dades del treball de camp que derivaran en l'elaboració d'aquestes cartografies.

3-Propostes amb un contingut tècnic que deriven segons la cartografia obtinguda. Variants possibles: **a)** la proposta es transforma en un dossier tècnic perquè el subjecte pugui executar el projecte directament **b)** la proposta és una acció que es realitza durant el procés, i així poder millorar les condicions originals **c)** el projecte és un full de ruta a seguir, pautat per un equip d'assessors tècnics i jurídics. Es treballa sobre convenis per resoldre passos (obtenció de llicències, cèdules, finançament) amb l'objectiu de poder desenvolupar la globalitat del projecte en un futur.

Finalment, es realitza un **RETORN** a l'usuari en forma de dossier, que conté tot el treball realitzat. Els estudiants expliquen al veí, a la comunitat o a l'administració, el seu treball i les seves propostes, en un llenguatge planer on es produeix un diàleg. L'usuari és lliure d'utilitzar la informació del dossier com cregui convenient.

No hi ha solucions de catàleg per la complexitat que sosté la relació d'un edifici, un carrer o un barri amb els seus habitants. Es proposen solucions a les problemàtiques de cada cas, que poden abastar des de microprojectes fins operacions d'escala urbana, des de l'autoconstrucció fins a la industrialització.

SEMINARIS

L'objectiu principal dels Seminaris és reforçar, mitjançant distintes activitats i tasques dels estudiants, els continguts teòrics que formen la base del Taller Temàtic. El propòsit és nodrir a l'estudiant d'eines argumentals i instrumentals que li serveixin per poder treballar amb més seguretat i amb un profund raonament crític el projecte que desenvolupa al taller. Funcionarà com a fòrum de debat sobre els continguts clau i sobre experiències reals reflectides en els casos d'estudi.

Per a desenvolupar l'activitat, es plantegen temes bàsics amb base bibliogràfica. Cada temàtica comptarà amb una introducció teòrica molt breu per part del professor, a partir de la que els estudiants buscaran informació amb casos d'estudi que hauran d'aportar a l'aula degudament valorats, on es presentarà de manera concisa i breu, i sobre els que s'encetaran els diferents debats oberts i la seva valoració crítica.

Primer semestre: SEMINARI_01. "REGENERACIÓ I RECONVERSIÓ URBANA". Professor responsable: Jordi Franquesa (UOT)

El Seminari planteja treballar sobre conceptes clau com *regeneració urbana, reconversió i reutilització d'espais, housing cooperatiu, participació ciutadana, identitat, comunitats singulars, consideració de sectors socials, gentrificació, intervencions efímeres, activitats culturals esporàdiques, valoració de les etapes d'edats (en especial els infants), ecotons urbans, cicles d'ús i temporalitats.*

Per a desenvolupar l'activitat del Seminari, es plantegen 8 temes bàsics: **1-Política d'intervenció i arquitectura, 2-Regeneració d'àrees degradades, 3-Recuperació d'espais oberts, 4-Gentrificació, 5-Cooperative Housing, 6-Activitats efímeres, 7-Nens, nenes i la ciutat, 8-Urbanisme i gènere.**

En funció però del desenvolupament del curs i de les inquietuds dels estudiants, es contempla una certa flexibilitat en els temes plantejats, així com també en el nivell d'aprofundiment de cada un.

Segon semestre: SEMINARI_02. "ARQUITECTURA Y ACCIÓN COLECTIVA". Professora responsable: Sandra Bestraten (ETSAB)

El Seminari planteja treballar sobre conceptes clau com la *participació, l'accessibilitat i estratègies de com donar resposta a situacions d'emergència.*

Per a desenvolupar l'activitat del Seminari, es plantegen 5 temes bàsics: **1-Eines per desenvolupar processos participatius, 2-Recuperació d'entorns urbans en desús, 3-L'Accessibilitat i la ciutat inclusiva, 4-La cooperació al desenvolupament, 5-Respostes a les emergències socials.**

OPTATIVES

Arquitectura, Materials i Medi Ambient / Arquitectura i Política / Dimensions de la Sostenibilitat: Paràmetres Mediambientals en el Disseny Arquitectònic / Espai: Unitat i Privacitat / Estudis Urbans amb Tecnologia SIG / Rehabilitar. La Casa i el Carrer / Tècniques de Rehabilitació i Posada en Obra / Tecnologies de Baix Cost per a la Cooperació.